

www.pub.stat.ee/px-web.2001/I_Databas/Population/03VITAL_EVENTS/03VITAL_EVENTS.asp.

13. **Statistics** Division // Demographic Statistics Section United Nations. – Access mode : www.unstats.un.org/unsd/demographic/sources/census/censusdates.htm.

14. **The Population** and Housing Census in Lithuania is over // SL press release. – Access mode : www.stat.gov.lt/en.

Надійшла до редколегії 02.04.13

УДК 35

Сергій КВІТКА

Національна академія державного управління

при Президентові України

Дніпропетровський регіональний інститут державного управління

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ БІЗНЕСУ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО АКТОРА

Розглядаються найбільш поширені наукові концепції взаємодії влади та бізнесу. Аналізуються основні досягнення й недоліки теоретико-методологічних підходів до вивчення бізнесу як політичного актора.

Ключові слова: держава, групи інтересів, групи тиску, корпоратизм, плюралізм.

Сергей Квитка. Теоретико-методологические подходы к изучению бизнеса как социально-политического актера

Рассматриваются наиболее распространенные научные концепции взаимодействия власти и бизнеса. Анализируются основные достижения и недостатки теоретико-методологических подходов к изучению бизнеса как политического актера.

Ключевые слова: государство, группы интересов, группы давления, корпоратизм, плюрализм.

Serhii Kvitka. Theoretical and methodological approaches to the study of business as a social and political actor

The most common scientific concepts of interaction between government and business are considered. The main achievements and shortcomings of theoretical and methodological approaches to the study of business as a political actor are analyzed.

Key words. government, interest groups, pressure groups, corporatism, pluralism.

Роль, яку бізнес відіграє в житті сучасного суспільства, не могла не привернути до нього пильної уваги з боку наукового співтовариства і перш за все представників наук з державного управління. Ця тема набула особливої актуальності з активізацією участі України в глобалізаційних процесах та посиленням ролі держави в соціально-економічному житті суспільства. Некерований розвиток бізнесу почав гальмувати подальший прогрес країни й суперечити загальносвітовим тенденціям у цій сфері.

© Квітка С. А., 2013

Тож, на нашу думку, вивчення феномену співпраці та партнерства влади та бізнесу в сучасних умовах є нагальною проблемою, тим більше що в «західній» науці вже нагромаджена чимала теоретична база з цього питання. Оскільки глибокий аналіз взаємодії держави та бізнесу в Україні тільки починається, теоретико-методологічні підходи до цього питання, які вже напрацьовані у світі, можуть стати основою для подальших досліджень українських особливостей цього феномену.

На сьогодні існує достатньо широкий спектр наукових публікацій, який охоплює різні управлінські аспекти взаємодії держави та бізнесу. Головною теоретичною базою є роботи закордонних авторів, таких як Г. Уілсон, Дж. Бьюкенен, С. М. Липсет, К.-Р. Сен, Д. Ч. Торрес, А. Ослунд, Ф. А. фон Хайек, Р. Френк, А. Етциони, Т. Эггертссон, Р. Адамс, Г. Джордан, Р. Адамс, К. Поланья, М. Джонстон та ін. Специфіка міжсекторального соціального партнерства, соціальна відповідальність бізнесу та його політичних інтересів, інші теоретичні та методологічні аспекти вивчення ролі бізнесу як політичного актора розкриті в дослідженнях українських та російських учених Л. Абалкіна, В. Велкова, С. Перегудова, А. Гельмана, С. Караганова, Г. Клейнера, В. Супян, В. Макарова, А. Шохіна, В. Радаєва, Ф. Шамхалова та ін.

Мета статті – визначити основні теоретико-методологічні підходи до вивчення бізнесу, які сформувалися в наукових концепціях Європи та США у ХХ ст. і є актуальною базою для продовження досліджень у цьому напрямі в Україні. Незважаючи на різноманіття думок стосовно цього питання, серед науковців існує єдиний погляд на те, що державне управління в соціально-економічній сфері в сучасному світі неможливе без урахування діяльності та впливу бізнесових структур як політичних акторів.

Серед великої кількості наукових підходів до вивчення бізнесу як соціально-політичного актора ми зупинимось на тих, які сьогодні є найбільш визнаними та застосовуються під час аналізу та в дослідженнях взаємодії влади та бізнесу.

Концепція «індустріальних відносин» розглядає систему влада-бізнес як мінливу матрицю узгоджуваних взаємодій між державою, роботодавцями та профспілками на рівні фірм і галузей. Держава і бізнес разом з профспілками беруть участь у виробленні й застосуванні правил, мета яких – зберегти мир, регулювати суперечки й генерувати передбачуваність. У цьому підході враховується те, що існує обмежений набір видів діяльності, які постійно необхідно здійснювати, щоб координувати роботу в індустріальних суспільствах. Як наслідок вони набувають форми, приблизно схожої в усіх суспільствах, що перебувають на аналогічній стадії розвитку. Зазначимо, що таких країн стає дедалі менше й Україна переходить від «індустріальної» до «постіндустріальної» стадії розвитку.

Концепція індустріальних відносин головним стрижнем суспільно-політичних та соціально-економічних відносин вбачає питання інтересів, влади, контролю та конфліктів, які є основою трудових відносин. При

цьому питання про механізми та технології їх вирішення відходять на другий план. Цим пояснюється відхід від традиційної концентрації уваги лише на інституціональних аспектах та прагнення до вивчення більш широкого кола соціальних явищ, що впливають на відносини працівників, працедавців та влади.

Дослідження «індустріальних відносин» ґрунтуються на великій базі даних. Однак цей підхід дещо спрощує ситуацію, розглядаючи акторів в обмеженому просторі їх місця роботи як системи, що має більш-менш самостійний характер. Втрачається присутність і валентність акторів і процесів, що відіграють головну роль у формуванні та збереженні самої державної системи.

Заслуговує на увагу й інструменталістська концепція взаємовідносин бізнесу й держави. Прихильники цього підходу стверджують, що держава в сучасному суспільстві є знаряддям економічно панівного класу капіталістів. Відповідно до уявлень інструменталістів клас капіталістів в умовах демократії майже повністю підпорядковує своїй волі державний апарат і здійснює за його допомогою політичне панування над суспільством, підлеглими класами, насамперед робітничим класом. Інструменталісти вказують на найважливіші способи, техніки, за допомогою яких капіталісти перетворюють свою економічну могутність на політичну владу, підкоряють державу власній волі. Серед них: безпосередня участь бізнесу в роботі державного апарату і в тісно пов'язаних з державою групах з розробки політики; фінансування політичних партій та кандидатів; лобістська діяльність окремих капіталів, галузей і підприємницьких спілок; маніпулювання політичному свідомістю виборців за допомогою підконтрольних капіталу мас-медіа.

Така концепція взаємовідносин «панівного класу» і держави, висхідна до К. Маркса та Ф. Енгельса, цілком домінувала в радянській політичній науці [2; 4]. Одним із найважливіших її недоліків є те, що вона відображає відносини між «панівним класом» і державою в буржуазному суспільстві як суто суб'єктивні та зводить відносини соціального класу й держави до міжособистісних відносин індивідів. У цих суб'єктивних, інтерперсональних відносинах капіталісти, на думку інструменталістів, різними способами навмисно впливають на чиновників (лобізм, фінансування тощо), підпорядковуючи їх своїй волі, своїм цілям.

Зосереджуючись на суб'єктивних міжособистісних відносинах між капіталістами і чиновниками і цілепокладальних формах впливу одних на інших, інструменталісти не бачать, що ці відносини і форми впливу відіграють другорядну роль у механізмі класового панування. Досить слушно зазначив Н. Пуланзас: «Відносини між буржуазним класом та державою є об'єктивними відносинами. Це означає, що якщо функція держави у визначеній соціальній формації та інтереси панівного класу в цій формації збігаються, то це впливає із самої системи: безпосередня участь членів пануючого класу в державі є не причиною, а наслідком,

більш того, можливістю, причому випадковою можливістю цього об'єктивного збігу» [7, р. 245] (тут і далі переклад автора. – С. К.).

Дійсно, саме розміщення держави в структурі буржуазної соціальної функції ставить її в об'єктивну залежність від економіки, від процесу капіталістичного виробництва та нагромадження. З огляду на цю залежність унаслідок імперсональних, структурних примусів держава зацікавлена та змушена проводити політику, яка сприяє капіталістичному відтворенню, що відповідає інтересам класу капіталістів. Завдяки об'єктивній, структурній залежності держави від економіки, від процесу виробництва та нагромадження, капіталісти, що організують і спрямовують цей процес, можуть як інвестори опосередковано впливати на державу, причому роль цього «тиску інвесторів» у механізмі класового панування капіталу набагато важливіша ніж роль навмисних форм впливу, що акцентується інструменталістами.

Для капіталізму характерний унікальний інституціональний розподіл між економічним і політичним капіталізмом. Держава в капіталістичному суспільстві набуває форми відносно ізольованого від економіки так би мовити надбудованого над нею апарату публічної влади. Вона виключена з продуктивного ядра економіки, у якій провідну роль відіграє приватний капітал. Тобто можна говорити про те, що в капіталістичній системі політична влада відсторонена від організації виробництва відповідно до власних політичних критеріїв. Але будучи загалом відстороненою від організації процесу капіталістичного виробництва та нагромадження, держава та, передусім, політична еліта об'єктивно залежать від капіталістичної економіки. К. Оффе та Ф. Ронге зазначають: «Оскільки держава залежить від процесу нагромадження, організувати який не в її владі, кожен володар державної влади в основному зацікавлений у підтриманні умов, найбільш сприятливих для нагромадження. Цей інтерес не походить із союзу певного уряду з певним класом, який також зацікавлений у нагромадженні, не походить він і з будь-якої політичної влади класу капіталістів, який здійснює тиск на володарів державної влади з тим, щоб проводити свій класовий інтерес. Найімовірніше, він походить із власного інституціонального інтересу держави, який обумовлений тим фактом, що державі відмовлено у здатності контролювати потоки ресурсів, які потрібні для використання державної влади [4, р. 250].

Роль бізнесу як важливого політичного актора також може бути проаналізована і з позиції більш загальних методологічних підходів, характерних для сучасної науки державного управління. Зокрема, це стосується плюралістичного підходу, у межах якого бізнес розглядається як одна з груп інтересів або груп тиску. При цьому не надаючи перевагу будь-якій із численних класифікацій цих груп, важливо визначити ту роль, яку вони відіграють у політичному житті сучасного суспільства.

А. Бентлі визначає групи інтересів як «...об'єднання громадян, що розглядаються не як абстрактна фізична одиниця, а як масова діяльність...».

Їх взаємодія з інститутами держави має велике значення, оскільки саме в соціально-економічній сфері узгодження позицій груп інтересів та держави є визначальним фактором державної політики. Існує чітко визначена політична складова в діяльності цих груп, оскільки державні інститути є виразником балансу інтересів різних груп, які пронизують суспільство знизу доверху. Коли в суспільстві у міру його розвитку відбуваються зміни, змінюється і структура балансу інтересів. Це неминуче спонукає до відповідних модифікацій у законодавстві та у співвідношенні повноважень між різними гілками влади. При цьому головне завдання полягає в тому, щоб не нав'язувати рішення окремим групам, а зуміти привести до консенсусу найбільш великі та впливові з них [8, р. 20].

Д. Трумен, який визначав політичний процес перш за все як процес групової конкуренції в боротьбі за владу над розподілом ресурсів, відносив до політичних груп інтересів асоціації бізнесу, оскільки вони в прагненні досягти мети діють через урядові інститути, тобто чинять на них політичний тиск. Їх значення він бачить у тому, що групи інтересів загалом не тільки служать стабілізації суспільства, але й сприяють підвищенню рівня політичної участі громадян в управлінні державою. Д. Трумен вважав, що в міру диверсифікації суспільства в ньому автоматично виникають нові групи інтересів. Вони порушують існуючий баланс сил та стимулюють появу контргруп для його відновлення [9].

Російський учений В. А. Ачкасов групами інтересів у межах плюралістичної концепції, називає інституційні структури різного типу (підприємницькі, профспілкові, релігійні, етнічні, культурні тощо), які, не претендуючи на політичну владу, намагаються впливати на неї, беручи посередниками у справі забезпечення специфічних інтересів своїх членів [1].

Найбільш широко в сучасній західній політичній науці стосовно бізнес-асоціацій застосовується термін «група тиску». І хоча деякі фахівці не бачать суттєвої різниці між такими поняттями, як «групи інтересів» і «групи тиску», термін «група тиску» найчастіше ототожнюється з «протекціоністськими» групами. Відстоюючи насамперед матеріальні інтереси своїх членів, вони мають можливість застосовувати санкції, тобто здійснювати безпосередній тиск, щоб домогтися своїх цілей. Однак можна погодитися з тим, що таке однозначне тлумачення дій протекціоністських груп явно переоцінює значення методів впливу на владу і, навпаки, недооцінює роль компромісу й націлених на співпрацю з урядом форм узгодження інтересів. Можна погодитися із тим, що більш коректно застосовувати це поняття стосовно тих угруповань і організацій, які домагаються свого, спираючись головним чином на власну силу й на залежність влади від цієї сили. Причому головне тут не методи, не демонстрація грубої сили, а здатність реалізувати свої цілі. Тиск же може бути «делікатним» і навіть непомітним для стороннього ока [3].

З погляду плюралізму суспільство складається з великої кількості

груп інтересів і груп тиску, які представляють усі значні інтереси населення й конкурують між собою за вплив на державну владу. Ця конкуренція відбувається в межах міжсекторального партнерства, тобто досягнутого консенсусу з приводу базових основ економічної і політичної системи й допустимого рівня конфлікту. Конкуренція між групами – між секторами суспільства – забезпечує такий стан, за якого жодна з груп не домінує і зберігається баланс інтересів. Цей баланс відіграє вирішальну роль для стабільності існуючої соціальної системи.

Таким чином, плюралістична концепція посередництва розглядає процес функціонування держави як тиск різних груп інтересів і розподіл, відповідно, влади в суспільстві. З огляду на це плюралізм можна визначити як систему представництва інтересів, у якій складові її елементи організовані в невизначену безліч складних, добровільних, конкуруючих, неієрархічних і таких, що самовизначаються (як щодо типу, так і сфери інтересів), утворень, які спеціально не ліцензуються, не визнаються, не субсидуються або яким-небудь чином не контролюються (стосовно вибору лідерства чи вираження інтересів) державою і не прагнуть до монополії репрезентативної активності серед відповідних утворень.

За такого підходу державне управління суспільством являє собою власне розподіл урядом дефіцитних ресурсів під тиском зацікавлених груп, які є активними чинниками політичного процесу, тоді як держава в особі уряду виконує функцію реагування на діяльність зацікавлених груп. Тобто можна зазначити, що плюралістичний підхід є обмеженим у тому, що він акцентує увагу скоріше на уряді, ніж на державі в цілому. Він не враховує таку важливу обставину, що учасники політичної діяльності з боку держави мають власні інтереси, які включаються в процес формування політики. Отже, плюралістичний підхід не дозволяє повною мірою досліджувати політику як систему взаємопов'язаних відносин держави й суспільства, у якій держава є не просто агентом відповіді на виклики груп тиску, а активним учасником кооперації. За плюралізму групи інтересів здійснюють тиск на політичні еліти більш спонтанно.

Однією з найважливіших рис плюралізму є велика кількість акторів, що беруть участь у політичному процесі. Плюралістичний розподіл благ має більш стихійний характер, близький до ринкової конкуренції. Перерозподіл благ і привілеїв є ефектом організованого тиску, а процес прийняття політичних рішень відбувається внаслідок гострої конкуренції, а не співпраці груп інтересів, оскільки малі групи інтересів відносно рідко керуються цінностями, пов'язаними з громадськими інтересами, орієнтуючись, переважно, на отримання вигоди.

На нашу думку, найбільш вдалою для аналізу взаємодії влади та бізнесу є концепція корпоратизму. Вона по-своєму вирішує проблему взаємовідносин між суспільними інтересами та державними структурами, оскільки виникла почасти як критичний відгук на недоліки плюралістичного підходу до посередництва інтересів. На противагу

плюралізму корпоратизм розглядає державу як найважливіший інституціональний елемент відносин між групами інтересів і політикою.

У класичному визначенні, яке запропонував у 1974 р. Ф. Шміттер, сучасний корпоратизм визначається як «система представництва інтересів, складові частини якої організовані в кілька особливих, примусових, неконкурентних, ієрархічно впорядкованих, функціонально різних розрядів, офіційно визнаних або дозволених (а то й просто створених) державою, що наділяє їх монополією на представництво у своїй сфері в обмін на відомий контроль за підбором лідерів і артикуляцією вимог і прихильностей» [5, с. 15].

Можна відрізнити авторитарний і ліберальний корпоратизм. Останній є особливим типом участі великих організованих груп у виробленні державної політики за перевагою в галузі економіки, що характеризується високим рівнем міжгрупової кооперації. Ліберальний корпоратизм не претендує на підміну інституційних механізмів парламентського та партійного правління, але в той самий час сприяє більшій інтегрованості політичної системи. Його не можна ототожнювати лише з консультаціями і співпрацею уряду і зацікавлених груп. Його відмінна риса – високий ступінь кооперації між самими цими групами у виробленні економічної політики. Сутнісними характеристиками ліберального корпоратизму є високий рівень інституційної інтеграції конфліктуючих груп і високий ступінь кооперації між самими цими групами у виробленні державної політики. Прихильники концепції ліберального корпоратизму вважають, що зацікавлені групи виконують в умовах демократії поряд з артикуляцією інтересів і «тиском» на владу надзвичайно важливу функцію контролю за діяльністю державної адміністрації (підрозділи якої самі є групами інтересів).

Отже, оцінюючи теоретичні підходи до вивчення бізнесу, як політичного актора, необхідно враховувати й ту обставину, що всі ці підходи дуже тісно пов'язані із загальними ідеологічними настановами того чи іншого автора. Незважаючи на деклароване прагнення до наукової об'єктивності, прихильність тим чи іншим політичним поглядам не може не впливати на позицію конкретного дослідника, особливо стосовно політично гострого сьогодні питання про взаємини бізнесу та влади.

З розглянутих у статті концепцій, що аналізують взаємодію влади та бізнесу, вважаємо найбільш прийнятним для українських реалій корпоратистський підхід. Розгляд держави як окремої корпорації, яка має свої відмінні від бізнес-структур інтереси і при цьому буде з ними партнерські відносини, надає можливості більш детально аналізувати організаційні форми взаємодії влади та бізнесу, особливості державного управління в цій сфері, до того ж ураховуючи тенденції глобалізації, що накладають свої обмеження на цю взаємодію.

Список використаних джерел

1. **Ачкасов В. А.** Сравнительная политология : курс лекций / В. А. Ачкасов. – СПб. : СПбГУ, 2002. – 182 с.
2. **Бурлацкий Ф. М.** Современный Левиафан: очерки политической социологии капитализма / Ф. М. Бурлацкий, А. А. Галкин. – М. : Мысль, 1985. – 384 с.
3. **Перегудов С. П.** Группы интересов и Российское государство / С. П. Перегудов, Н. Ю. Лапина, И. С. Семенов. – М. : Эдиториал УРСС, 1999. – 350 с.
4. **Политические** системы современности. Очерки / Бурлацкий Ф. М., Егоров С. А., Каленский В. Г. [та ін.] ; отв. ред. Ф. М. Бурлацкий, В. Е. Чиркин. – М. : Наука, 1976. – 253 с.
5. **Шмиттер Ф.** Неокорпоратизм / Ф. Шмиттер // Полит. исслед. – 1997. – № 2. – С. 14 – 22.
6. **Offe C.** Theses on the Theory of the State / C. Offe, V. Ronge // Classes, power and conflict: Classical and contemporary debates / ed. by A. Ciddens, D. Held. Berkeley; Los Angeles Univ. of California Press, 1982. – 640 p.
7. **Poulantzas N.** The Problem of the Capitalist State / N. Poulantzas // Ideology in Social Science: Readings in critical social theory / ed. by R. Blackburn. – London : Collins, 1973. – 382 p.
8. **Pressure Groups** / J. Richardson (ed.) – Oxford : Oxford University Press, 1994. – 288 p.
9. **Truman D.** The Governmental Process. Political Interests and Public Opinion / D. Truman. – N. Y. : Knopf, 1971. – 576 p.

Надійшла до редколегії 25.04.13

УДК 323.21

Олена САМБУК

*Національна академія державного управління
при Президентові України*

Дніпропетровський регіональний інститут державного управління

СУЧАСНИЙ ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ГРОМАДСЬКА РАДА ПРИ ОРГАНІ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ» В СУЧАСНОМУ ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ (частина II)

Розкривається сутність поняття «громадська рада при органі виконавчої влади». Висвітлюються процедури створення та функціонування громадських рад при органах виконавчої влади та особливості їх взаємодії. Аналізуються проблемні питання в діяльності громадських рад та пропонуються шляхи їх вирішення.

Ключові слова: взаємодія, громадські ради, органи виконавчої влади.

Елена Самбук. Современное содержание понятия «общественный совет при органе исполнительной власти» в современном государственном управлении

© Самбук О. М., 2012